ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

XALQARO MOLIYAVIY TASHKILOTLAR VA ULARNING FAOLIYATI SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI

Gulmirzayev Mirzoxid Murodiljonovich
O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi
Beznis va tadbirkorlik oliy maktabi
70410901 – Biznesni boshqarish (MVA-Moliya) yo'nalishi magistranti.
E-mail: taxcommns@mail.ru
taxcommns@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.19969281

Annotatsiya. Xalqaro moliyaviy tashkilotlar global iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, kambag'allikni kamaytirish va barqaror rivojlanishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ularning faoliyati kreditlash, siyosiy maslahatlar berish hamda texnik yordam ko'rsatishni o'z ichiga oladi, ayniqsa rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda. Biroq ushbu tashkilotlar samaradorligini baholash murakkab masala bo'lib qolmoqda, chunki ularning maqsadlari va faoliyat yo'nalishlari xilma-xildir.

Kalit so'zlar: xalqaro moliyaviy tashkilotlar, samaradorlik, baholash usullari, rivojlanish moliyasi, iqtisodiy ta'sir.

Kirish. Xalqaro moliyaviy tashkilotlar, masalan, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va mintaqaviy rivojlanish banklari, global iqtisodiy tizimning muhim ishtirokchilaridan hisoblanadi. Ularning asosiy vazifasi iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va moliyaviy inqirozga duch kelgan mamlakatlarga yordam berishdan iborat.

Shunga qaramay, ushbu tashkilotlarning samaradorligi borasida turli bahs-munozaralar mavjud. Tanqidchilar ayrim hollarda ular qat'iy siyosiy shartlar qo'yishini yoki uzoq muddatli natijalarga erisha olmasligini ta'kidlaydi. Qo'llab-quvvatlovchilar esa ularning inqirozlarni boshqarish va kambag'allikni kamaytirishdagi rolini yuqori baholaydi. XMTlar bir necha asosiy yo'nalishlarda faoliyat yuritadi. Birinchidan, ular muhtoj mamlakatlarga kredit va grantlar ko'rinishida moliyaviy yordam ko'rsatadi. Ikkinchidan, hukumatlarga iqtisodiy islohotlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda siyosiy maslahatlar va texnik yordam beradi. Uchinchidan, global moliyaviy masalalar bo'yicha xalqaro hamkorlikni rivojlantiradi[1].

Masalan, XVJ makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, to'lov balansi muammolariga duch kelgan mamlakatlarga qisqa muddatli moliyaviy yordam ko'rsatadi. Jahon banki esa infratuzilma, ta'lim va sog'liqni saqlash kabi uzoq muddatli rivojlanish loyihalariga e'tibor qaratadi. Mintaqaviy banklar esa o'z hududining ehtiyojlariga mos faoliyat olib boradi. XMTlar samaradorligini baholash bir qator omillar tufayli murakkabdir. Birinchidan, ularning maqsadlari keng va ko'p qirrali bo'lib, aniq mezonlar belgilashni qiyinlashtiradi. Ikkinchidan, natijalar siyosiy barqarorlik, global iqtisodiy vaziyat va milliy siyosat kabi tashqi omillarga bog'liq bo'ladi. Uchinchidan, ko'pincha natijalar uzoq muddatdan keyin namoyon bo'ladi.

Shuningdek, donor mamlakatlar, yordam oluvchi davlatlar va fuqarolik jamiyati kabi turli manfaatdor tomonlarning baholash mezonlari ham turlicha bo'lishi mumkin. Biroq bu usullar ijtimoiy inklyuziya yoki institutsional rivojlanish kabi sifat jihatlarini to'liq aks ettira olmaydi. Sifat usullari miqdoriy tahlilni to'ldirib, chuqurroq tushuncha beradi. Ular qatoriga keys-stadilar, intervyular, so'rovnomalar va siyosiy tahlillar kiradi. Masalan, Jahon banki loyihalari bo'yicha keys-stadilar amalga

[1] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2023. https://lex.uz/docs/6445145

oshirishdagi muammolar va mahalliy ishtirok darajasini aniqlashga yordam beradi. Manfaatdor tomonlar fikri esa loyihalarning haqiqiy samaradorligini ko‘rsatadi[2].

Shu bilan birga, sifat usullari subyektiv bo‘lishi mumkin va umumlashtirish qiyin. Aralash yondashuv miqdoriy va sifat usullarini birlashtiradi. Bu usul natijalarni yanada ishonchli va to‘liq baholash imkonini beradi. Bunga javoban, ko‘plab tashkilotlar shaffoflikni oshirish, manfaatdor tomonlar ishtirokini kengaytirish va baholash tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirmoqda.

Ushbu tashkilotlarning asosiy funksiyasi likvidlilikni ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish va texnik ko‘mak ko‘rsatishdan iborat. XMTlar faoliyati samaradorligini faqatgina ajratilgan kreditlar hajmi bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Ilmiy yondashuvga ko‘ra, samaradorlik quyidagi mezonlar orqali baholanadi. XVJ kabi tashkilotlar tomonidan beriladigan stavkalari past kreditlar mamlakatning to‘lov balansini muvozanatga keltirishga xizmat qiladi. Samaradorlik indikatori sifatida mamlakatdagi inflyatsiya darajasining pasayishi va valyuta kursining barqarorlashuvi olinadi.

Jahon banki faoliyatida asosiy ko‘rsatkich – aholining kam ta’minlangan qatlami ulushining kamayishi. Masalan, ta’lim va sog‘liqni saqlash loyihalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar uzoq muddatli inson kapitali samaradorligini oshiradi. Ko‘pincha XMTlar moliyaviy yordam evaziga mamlakatda “tarkibiy islohotlar” (xususiylashtirish, korrupsiyaga qarshi kurash, soliq tizimini soddalashtirish) o‘tkazishni talab qiladi. Ushbu islohotlarning muvaffaqiyati tashkilotning strategik samaradorligini ko‘rsatadi[3].

Xalqaro moliyaviy tashkilotlar faoliyati samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish uchun quyidagi islohotlar zarur. Rivojlanayotgan davlatlarning ovoz berish huquqini oshirish orqali adolatli boshqaruvni yo‘lga qo‘yish. Kreditlashda an’anaviy sohalardan ko‘ra, yuqori texnologiyalar va “yashil” iqtisodiyotga urg‘u berish. Kredit berishda qo‘yiladigan qat’iy siyosiy-iqtisodiy shartlarni yumshatish va mahalliy sharoitga moslashtirish[4].

2025-yil oktyabr oyidagi Global moliyaviy barqarorlik hisoboti shuni ko‘rsatadiki, global moliyaviy barqarorlikka nisbatan qisqa muddatli xatarlar biroz oshgan. Bu rivojlanayotgan bozor iqtisodiyotlarida kuchayib borayotgan bosimlar va keskinlashib borayotgan savdo ziddiyatlarini aks ettiradi. Ushbu xatarlar hozircha o‘rtacha darajada bo‘lsa-da, kelajakda sezilarli darajada oshishi mumkin.

Rivojlanayotgan bozorlar bo‘yicha xavotirlarning kuchayishi, savdo ziddiyatlarining kengayishi, siyosiy noaniqliklarning yuzaga chiqishi yoki pul-kredit siyosatini normalizatsiya qilish kutilganidan tezroq amalga oshishi bularning barchasi moliyaviy sharoitlarning keskin yomonlashishiga olib kelishi mumkin. O‘rta muddatli moliyaviy barqarorlik xatarlari hali ham yuqoriligicha qolmoqda, bunga rivojlangan iqtisodiyotlardagi nomoliyaviy sektorning yuqori qarzdorligi va rivojlanayotgan bozorlarda tashqi qarz olishning ko‘payishi sabab bo‘lmoqda[5].

Global bank tizimi inqirozdan oldingi davrga qaraganda kuchliroq bo‘lsa-da, u yuqori darajada qarzdor bo‘lgan qarz oluvchilar, noaniq va kam likvidli aktivlar hamda xorijiy valyutadagi qarzni qayta moliyalashtirish xatarlariga moyil bo‘lib qolmoqda. Bu holat siyosatchilar uchun moliyaviy tizim barqarorligini oshirish bo‘yicha sa’y-harakatlarni jadallashtirish, moliyaviy tartibga solish islohotlarini yakunlash hamda makroprudensial siyosat vositalarini ishlab chiqish va joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Xalqaro moliyaviy tashkilotlar global iqtisodiy arxitekturaning ajralmas qismidir. Ularning faoliyati samaradorligi faqatgina moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki dunyoda iqtisodiy tengsizlikning kamayishi va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish bilan o‘lchanadi. O‘zbekiston uchun ushbu tashkilotlar bilan hamkorlik qilish nafaqat resurs olish, balki jahon bozoriga integratsiyalashish va ilg‘or boshqaruv tajribasini o‘zlashtirish vositasidir. Kelajakda ushbu institutlar yanada demokratik va

---

[2] Jahon banki (2026). Ayollar, biznes va qonun 2026 (Women, Business and the Law 2026) hisoboti. worldbank.org/en/publication/women-business-and-the-law

[3] Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) (2025). Global Financial Stability Report: Navigating the High-Interest-Rate Environment. imf.org/en/publications/gfsr

[4] O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Gender tenglikni ta’minlash va ijtimoiy himoya bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar hisoboti (2023-2025). imv.uz/gender-equality-events

[5] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tadbirkorlik va moliyaviy ochiqlik statistikasi. cbu.uz/uz/statistics/

moslashuvchan bo‘lsagina, global inqirozlarga qarshi turishda o‘zining haqiqiy samaradorligini namoyish eta oladi.

Hozirda ko‘pgina mamlakatlarda makroprudensial organlar va butun moliya tizimidagi xatarlarni nazorat qilish hamda cheklash uchun tegishli vositalar mavjud. Hisobot, shuningdek, yanada rivojlantirilishi kerak bo‘lgan sohalarni belgilaydi va islohotlarni orqaga qaytarishdan ogohlantiradi, chunki bu global moliya tizimini xavfsizligiga putur yetkazishi mumkin. Xalqaro ekspertlar xulosasiga ko‘ra, O‘zbekistonda gender tenglik bo‘yicha huquqiy kafolatlar mustahkamlangani, mehnat munosabatlarida tenglik normalari joriy etilgani, onalik va ota-onalik ta’tili kafolatlari kengaytirilgani hamda tadbirkor xotin-qizlar uchun teng sharoitlar yaratilgani hisobiga mamlakatimiz reytingda eng tez o‘sayotgan davlatlardan biriga aylandi.

Tahliliy hisobotlarda alohida qayd etilishicha, O‘zbekiston Yevropa va Markaziy Osiyo mintaqasida davlat xaridlarida gender omilini hisobga oluvchi qonunchilikka ega bo‘lgan sanoqli davlatdan biri hisoblanadi. Shuningdek, 2023-2025-yillar oralig‘ida tadbirkorlik sohasida gender tengligini ta’minlovchi yangi islohotlarni amalga oshirgan davlat sifatida xalqaro hamjamiyat tomonidan e’tirof etildi[6].

Tegishli xalqaro indeksga ko‘ra, O‘zbekistonning huquqiy islohotlar sohasidagi ko‘rsatkichi 82,1 ballni tashkil etdi va bu natija uni jahonning eng ilg‘or mamlakatlari qatoriga olib chiqdi. Mamlakatimiz xotin-qizlar uchun teng huquqiy muhit yaratish borasida Braziliya, Turkiya, Xitoy, Yaponiya, Gruziya, Singapur, Janubiy Koreya va Hindiston kabi davlatlarni ortda qoldirishga erishdi. Mazkur nufuzli xalqaro indeksda qayd etilgan natijalar Yangi O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlash yo‘lida olib borilayotgan tizimli islohotlar xalqaro miqyosda yuksak darajada e’tirof etilganini yaqqol ko‘rsatadi.

Xulosa. Xalqaro moliyaviy tashkilotlar global iqtisodiyotda muhim rol o‘ynaydi, ammo ularning samaradorligini doimiy ravishda baholab borish zarur. Ularning murakkab faoliyati sababli yagona baholash usuli yetarli emas. Xalqaro moliyaviy tashkilotlar faoliyati samaradorligining muhim ko‘rsatkichlaridan biri global bozorlardagi tizimli xatarlarni barvaqt aniqlash va ularga qarshi preventiv choralar ishlab chiqishdir. Xususan, Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi tomonidan muntazam ravishda e’lon qilinadigan. Hisobot natijalariga ko‘ra, xalqaro hamjamiyat tomonidan qabul qilingan keng ko‘lamli dasturlar yanada mustahkamroq moliya tizimini yaratishga hissa qo‘shgan yangi standartlarni yuzaga keltirdi tizim kamroq qarzga asoslangan likvidliroq hamda yaxshi va intensiv nazorat qilinadigan tizimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2023. https://lex.uz/docs/6445145
2. Jahon banki (2026). Ayollar, biznes va qonun 2026 (Women, Business and the Law 2026) hisoboti. worldbank.org/en/publication/women-business-and-the-law
3. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) (2025). Global Financial Stability Report: Navigating the High-Interest-Rate Environment. imf.org/en/publications/gfsr
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Gender tenglikni ta’minlash va ijtimoiy himoya bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar hisoboti (2023-2025). imv.uz/gender-equality-events
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tadbirkorlik va moliyaviy ochiqlik statistikasi. cbu.uz/uz/statistics/
6. UzDaily (2026). Uzbekistan Climbs 43 Places in World Bank Index on Women's Economic Rights. uzdaily.uz/en/uzbekistan-climbs-43-places-in-world-bank-index-on-womens-economic-rights/

[6] UzDaily (2026). Uzbekistan Climbs 43 Places in World Bank Index on Women's Economic Rights. uzdaily.uz/en/uzbekistan-climbs-43-places-in-world-bank-index-on-womens-economic-rights/